

ЯКУТСКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ (ОЧНЫЙ) ЭТАП 10-11 КЛАССЫ

ИНСТРУКЦИЯ ПО ВЫПОЛНЕНИЮ ЗАДАНИЙ

Олимпиадная работа по якутскому языку и литературе состоит из 4-х частей, содержащих 40 тестовых вопросов, перевода текста и написания эссе.

Часть 1 (А) включает:

Задания по якутскому языку и русско-якутскому переводу включает 20 тестовых вопросов с выбором правильного ответа.

Задания по якутской литературе и культуре включает 20 тестовых вопросов с выбором правильного ответа.

Часть 2 (В) Задание предполагает выполнение русско-якутского перевода предложенного краткого текста

Часть 3 (С) Задание: написать эссе на заданную тему с объемом не менее 150 слов.

Следует внимательно читать задания и указания к выполнению заданий.

На выполнение олимпиадной работы отводится 3 часа 55 минут (235 минут).

Каждое задание оценивается соответствующими баллами.

Максимальный балл за 1 часть (А) работы составляет 40 баллов.

Максимальный балл за 2 часть (В) работы составляет 30 баллов.

Максимальный балл за 3 часть (С) работы составляет 30 баллов.

Баллы, полученные Вами за выполненные задания, суммируются.

Итоговый балл за олимпиадную работу составляет 100 баллов.

Постарайтесь выполнить как можно больше заданий и набрать наибольшее количество баллов.

После завершения работы проверьте, чтобы ответ на каждое задание в бланках ответов был пронумерован в соответствии с номером задания.

Все бланки заполняются яркими чёрными чернилами. Допускается использование гелевой или капиллярной ручки.

При выполнении заданий можно пользоваться черновиком. Записи в черновике, а также в тексте олимпиадных материалов не учитываются при оценивании работы.

Пишите аккуратно, разборчивым почерком.

Желаем успеха!

ТҮМҮКТҮҮР ТҮҢҮМЭХ 10-11 КЫЛААСТАР

САХА ТЫЛЫГАР УОННА ЛИТЭРЭТИИРЭТИГЭРСОРУДАХТАРЫ ТОЛОРУУГА БЫҢЫ

Саха тылыгар уонна литературатыгар олимпиада түмүктүүр түһүмэбин үлэтэ 3 чаастан турар.

Үлэ I чааһа (А) икки чаастаах:

Саха тыла уонна нууччалыы-сахалыы тылбаас - талар хоруйдаах 20 соруудах киирэр.

Саха литературата уонна култуурата - талар хоруйдаах 20 соруудах киирэр.

Үлэ 2 чааһыгар (В) бэриллибит тиэкиһи нууччалыы тылтан сахалыы тылга тылбаас оноруута киирэр.

Үлэ 3 чааһыгар (С) бэриллибит тиэмэбэ 150 тылтан итэбэһэ суох эссе суруйуута киирэр.

Олимпиада үлэтин толорууга 3 ч. 55мүнүүтэ (235 мүн.) бэриллэр.

Хас биирдii сорудах сөптөөх баалынан сыаналанар.

Үлэ 1 чааһыгар (А)мунутуур баал 40 баалга тэннэхэр.

Үлэ 2 чааһыгар (В) мунутуур баал 30 баалга тэннэхэр.

Үлэ 3 чааһыгар (С) мунутуур баал 30 баалга тэннэхэр.

Баал барыта түмүллэр. Олимпиада үлэтин мунутуур баала 100 баалга тэннэхэр.

Үлэни толорорго сорудах, хоруй нүөмэрин болбойун.

Үлэни толоруу былаанкатын хара үөстээх уруучуканан суруйун, гиэллээх уонна капиллярдаах уруучуканан туһаныххытын сөп.

Үлэни толорорго хара барыйааны (черновик) туһаныххытын сөп, ол үлэни бэрэбиэркэлииргэ учуоттаммат.

Үлэни кыһанан, боччумнаахтык толорун.

Ситиһиини баҕарабыт!

Үлэ 1 чааһа (А)

Саха тыла уонна тылбаас

Задание 1. Лиэксикэ ханнык арангата буоларын быһаар: *кэбэ кулгааба*

а) эргэрбит тыл

б) сомоҕо тыл

в) холбуу тыл

г) түөлбэ тыла

Задание 2. *Тот тонуй, аччык амарах* диэн этиигэ тугу бэлиэтии көрөбүтүй?

а) синонимнары

б) омонимнары

в) сомоҕо тыллары

г) антонимнары

Задание 3. *Килэнсэ* диэн түөлбэ тыла тугу бэлиэтиирин быһаар.

а) чоху

б) марай

в) этэрбэс

г) ханкы

Задание 4. *Хамсык, түмэл, эттик, суурадаһын* диэн тыллар ханнык бөлөххө киирэллэрий?

а) историзмнар

б) тиэрминнэр

в) неологизмнар

г) киирии тыллар

Задание 5. Литературнай нуормаҕа киирбэт арана:

а) сомоҕо тыллар

б) харыс тыллар

в) холбуу тыллар

г) тиэрминнэр

Задание 6. Ойоҕос хайааһыны көрдөрөр сана чааһын ый:

а) сыһыат

б) туохтуур

в) аат туохтуур

г) сыһыат туохтуур

Задание 7. Даҕаамырдаах этиини бул:

а) Ийээ, миэхэ кэмпиег ылаҕын дуо?

б) Иванов Сашаны, ахсыс кылаас үөрэнээччитин, көрүстүм.

в) Чэ, бу ардах, наай гыннар, үс-түүрт эрэ күн түһүө.

г) Ыһыахха ынах, сылгы этэ дэлэй эбит.

Задание 8. “Сардаана Дьулустуун кэллилэр” диэн ситим ханнык бөлөбөр киирэрий?

а) баһылыыр ситим

б) сомоҕо ситим

в) тэннэ холбуур ситим

г) пааралаһыы

Задание 9. “Кураан сайын, түбүктээх үлэ, нус-хас утуй” баһылыыр ситим ханнык арааһыгар киирэллэрий?

а) тардыы

б) тэннэ

в) сыстыы

г) салайыы

Задание 10. *Тобус-толору* диэн даҕааһын ханнык ньыманан үөскээбитий?

а) хатыланар олох

б) күүһүрдэр эбиискэ

в) пааралаһан

г) сомоҕо ситиминэн

Задание 11. *Абыяхтыы* диэн тыл ханнык сана чааһа буоларын ый:

а) сыһыат

б) даҕааһын

в) ахсаан аат

г) аат тыл

Задание 12. “Барыыттан харыстанар үлэни ытарга!” биир састааптаах этии ханнык арааһай?

а) сирэйдэммит

б) ааттыыр

в) быһаарыыта суох сирэйдэммит

г) быһаарыылаах сирэйдэммит

Задание 13. *Чанкынас* диэн тылга -с сыһыарыы тугу бэлиэтиирий?

а) холбуу туһаайыы сыһыарыыта

б) кэрискэ ахсаан сыһыарыыта

в) сыһыат сыһыарыыта

г) даҕааһын сыһыарыыта

Задание 14. Хайааһыны быһаарар, сиһилиир уларыыбат сана чааһын ый:

а) сыһыат

б) туохтуур

в) аат туохтуур

г) сыһыат туохтуур

Задание 15. *Мадьай* туохтуур ханнык көрүнгэй?

а) тиэтэтэр көрүн

б) дьүһүннүүр туохтуур

в) хайааһын туохтуура

г) турук туохтуур

Задание 16. “Пока гром не грянет – мужик не перекрестится” диэн нууччалыы өс хоһоонун этэр ис номоҕунан дьүөрэлии ханыыта:

а) Тыала суохха мас хамсаабат.

б) Сүгэ түһүөр диэри дүлүн сынньанар.

в) Былыта суохха этин эппитинии.

г) Сыыла сылдыан сыарҕа быатын быһар.

Задание 17. “Пуночка” диэн тыл сөптөөх тылбааһа:

- а) күөрэгэй
- б) ымыы
- в) сылгы чыгчааҕа
- г) тулук

Задание 18. Ханнык айымньы тылбааһа буолуой? “Девушка в камусах”

- а) Николай Заболоцкай “Мааппа”
- б) Амма Аччыгыйа “Мотуо”
- в) Суорун Омоллоон “Аанчык”
- г) Күндэ “Марба”

Задание 19. “Препарат от вируса” диэн ситим сөптөөх тылбааһа:

- а) вирус эмэ
- б) вирустан харыстанар эмп
- в) вирустан эмп
- г) вируһу эмтиир препарат

Задание 20. Тыл үөрүйэҕэ сыһа туттуллубут холобура:

- а) ыарыы хаптайар
- б) ыарыы сэтэриир
- в) ыарыы көбүрүүр
- г) ыарыы эмтэнэр

Саха литературата уонна култуурата

Задание 1. Сири-дойдуну ойуулааһын Н.Д. Неустроев ханнык айымньытыттан ылыллыбытын быһаар.

«... Бу дойду биһиги тыабытыгар төрүт маарыннаабат – киэн баҕайы толоон, онно-манна арыы тыалар харааран көстөллөр. Маннык сир түөкүннээх буолуон сөп... Күөл килэччи тонон баран, саҥа хаарынан сабыллан төгүүрүөн сытар эбит. Күөл арҕаа өттүгэр уһун ньолбоҕор нуучча дьиэлэрэ көстөллөр. Ол дьиэлэр тастарыгар хас да кэбиһиллибит от турар. Күөл тулатыгар эрбэгэй соҕус мастаах алар тыа алааран көстөр. Анараатах мыраан манхайан, туналыйан көстөр».

- а) “Балыксыт”
- б) “Сэмэнчик”
- в) “Муммут оҕо кэпсээнэ”
- г) “Үрүн күөлгэ”

Задание 2. Бу ханнык суруйааччы олоҕун кэпсээнэ буоларын ый.

„Кини Таатта улуугар төрөөбүтэ. 1928 с. сахаттан биир бастакынан Москубаҕа Суруналыыстыка институтун бүтэрбитэ. «Кыым», «Социалистическая Якутия» хаһыаттарга, «Чолбон», «Кыһыл ыллык», «Хотугу сулус» сурунаалларга, Саха Суруйааччыларын сойууһун бырабыланынатыгар үлэлээбитэ. 14 сааһыгар Дьокуускайга нууччалыы бастакы хоһооннорун суруйбута. 1920-1921 сс. оһуохай тылын уонна нууччалыы хоробуот ырыаларын тылбаастаан холонон көрбүтэ. Айар үлэтин саҕалыаҕыттан олоҕун тиһэх күннэригэр диэри Хомуньуус баартыйа, сэбиэскэй өй-санаа туругуларын туһугар айбыта, суруйбута. Норуот тылынан уус-уран айымньытыгар олоһуран «Чурум-Чурумчуку» диэн хоһоонунан остуоруйатын суруйбута үрдүктүк сыаналаммыта. Сэрии уоттаах сылларыгар (1942-1944 сс.) Ийэ дойдутун саа-саада тутан көмүскэспитэ. 1964 с. киниэхэ Саха АССР норуодунай поэтын бочуоттаах аата бастакынан инэриллибитэ. 1976 с. өлбүтэ“.

- а) П.Тобуруокап
- б) Күннүк Уурастыырап
- в) Эллэй
- г) Амма Аччыгыйа

Задание 3. Николай Якутскай „Көмүстээх үрүйэ“ сэхэнигэр олоҕурбут „Тайна предков“ (1972 с.) сахалыы бастакы уус-уран киинэ сценарийын ким суруйбутун ый.

- а) Лев Габышев
- б) Амма Аччыгыя
- в) Суорун Омоллоон
- г) Егор Неймохов

Задание 4. Ырыа буолбут „Маннайгы учууталбар“ диэн хоһоону ким суруйбутун ый.

Бараммат-хороммот
Банаардаах сырдыкка
Баҕабын толорор
Бастыгныыр доҕорбун,
Ааҕаммын айхаллыыр
Дьоллордоох тускуга
Уһуйан үөрэппит
Учуутал убайбар –
Эдэрдиир бэйэккэм
Эрчимнээх сүрэхтэн
Эрэйи чэпчэтэр
Эбэрдэ ыытабын!

- а) Эллэй
- б) Амма Аччыгыя
- в) Семен Данилов
- г) Иван Гоголев

Задание 5. Суорун Омоллоон ханнык суруйааччыга маннык тыллары эппитин быһаар.

«Эйигин мин саха литературатын үтүө суобаһын, саха тылын уордаах харабылын, уран арчыһытын курдук сыаналыыбын»

- а) Күннүк Уурастыырап
- б) Амма Аччыгыя
- в) Семен Данилов
- г) Болот Боотур

Задание 6. Хайа суруйааччы ханнык хоһооно буоларын быһаар.

“Мин, саха ыччата буоламмын,
Дойдубун сахалыы таптыбын.

Сүрэҕим нэлэмэн истиэптэн
Арыылаах алааһын ордорор,
Сайылык үөрүүлээх түптэтин
Ахтыылаах түүл, номох оностор.

Куртуйах тохтообот чаранын
Чаранна отойун аахпаппын,
Чалбахха холуубун көннөрү,
Собото, куһа суох күөллэри.

Мин, саха саарына буоламмын,
Сахалыы саныыбын, ыллыыбын...”

- а) С. Данилов “Саха таптала”

- б) С. Тарасов “Ол улуу киһи барахсан”
- в) Күндэ “Төрөөбүт тыл”
- г) И. Гоголев “Сахам сирэ барахсан”

Задание 7. Быһа тардыы ханнык айымньыттан ылыллыбытын быһаар.

“Иннигэр төгүрүк ырааһыа дьэ көһүннэ. Саҥа тутуллубут икки мастаах үүт күрүө баҕаналарын аайы тураахтар сохсоһон олороллор. Барыларынааҕар улахан аарыма тураах харахха быраҕыллар. Ол тураах суон куолаһынан өтөр-өтөр хаабырҕаатаҕына, тураахтар бары бэлэстэрэ кытарынныы түһэллэр, хаабырҕаа да хаабырҕаа буолаллар. Тыһый, умайбыт ампаар күлүгэр кэриэрбит дүлүһүннэ биир тураах буруйдаах курдук ньыкыччы туттан олорор. Тураахтар уордаахтык хаабырҕаахтарын аайы буруйдаах тураах хаптас гынар, куттанан турулуучу көрбөхтүүр. Эрэйдээҕи дьүүлүүр буоллахтара дуу? Туох буруйу онорбутун иһин?.. Аарыма тураах иһин түгэбиттэн ордук уордаахтык хаабырҕаата. Тураахтар барыллара, хаабырҕааһа түһээт, били туох эрэ буруйдаах тураах үрдүгэр сапта түстүлэр, дьөлүтэ тонсуйбутунан бардылар.

- Хара түөкүттэр, тохтоон! – Хобороос хаһытаата.

Тураахтар өрө көтөн сарыкынастылар. Хобороос күрүө быһыһынан имигэстик дьылыс гынна, чохтоох күлү сототун ортотугар диэри кэһэн, дьөлүтэ тонсуллубут тураахха сүүрэн тийдэ. Эрэйдээҕи! ... Хобороос турааҕы көтөҕөн ылан, сүрэҕэр ыга тутта. Сүрэҕэр тураах куттаммыт сүрэхчээнэ толугуруу мөхсөрө билиннэ.

- Икки эрэйдээхтэр-муннаахтар, икки тулааһахтар бииргэ олоруохпут...”.

- а) Далан “Тулааһах оҕо”
- б) Н. Якутскай “Төлкө”
- в) И. Гоголев “Хара кыталык”
- г) Н. Заболоцкай “Мааппа”

Задание 8. Гражданскай сэрии тиэмэтигэр суруллубут айымньыны бэлиэтээ.

- а) «Егор Чээрин»
- б) «Мин мантан сэриигэ барбытым»
- в) «Семен Дежнев»
- г) «Сүрэх»

Задание 9. “Тойон кыыл” (режиссер Эдуард Новиков) уус-уран киинэ хайа суруйааччы ханнык айымньытыгар олоҕурбутун быһаар.

- а) Амма Аччыгыһа “Кэрэх абааһыта”
- б) Василий Яковлев “Кытта кырдыбыт тэнкэ тиит”
- в) Суорун Омоллоон “Хотойдор хоту көтөллөр”
- г) Николай Лугинов “Нуоралдыыма чарангар”

Задание 10. Саха ханнык поэтын тыллара буоларын быһаар.

Түүр омук үлтүркэйэбин –
 Ону бүтэйдии сэрэйэбин...
 Мэнэ тааска суруктар,
 Аныгы мындыр үөрэхтэр
 Сыдыаайдарын түмэбин –
 Түүр омук үлтүркэйэбин!

- а) Саргы Куо
- б) Сайа
- в) Н. Харлампьева
- г) Умсуура

Задание 11. «Алаарар, тунаарар алгыстаах алааһым» диэн этии уус-уран ньыма ханнык көрүнгэ буоларый?

- а) Эпитет
- б) Метонимия
- в) Гипербола
- г) Метафора

Задание 12.Ханнык саха суруйааччыта бастаан Витаминин диэн псевдонимнана сылдьан баран, кэлин эһэтин аатынан атын псевдонимы ылыммытай?

- а) И.Д. Винокуров
- б) Д.К.Сивцев
- в) И.М. Гоголев
- г) Н.М. Заболоцкай

Задание 13.Аллегория диэн уус-уран ньыма быһаарыытын ый.

- а) омумнаан кыччатан этэр уус-уран ньыма
- б) уобарастаан, ханалытан-кубулутан хоһуйар уус-уран ньыма
- в) биллэр этиини, тылы уларытан туттар уус-уран ньыма
- г) айылҕа көстүүтүн, хамсаабат эйгэни киһилии майгылаан, сирэйдээн көрдөрөр уус-уран ньыма

Задание 14.Айымны геройун мэтириэттэн сиэттэрэн быһаар.

«Сүүһүгэр кус сымытын саҕа бөлтөйбүт урдаах, ханас хараҕар оҕо ытыһын суолун курдук күөх мэннээх, ойоору олорор баҕа буутун курдук, сантаҕар таныылаах, тэллэриттэбэс уостардаах, буоспалаабыт эбирдээх сирэйдээх, хаһата түһэбэр халыйан түспүт, илин аһа кыырыктыһан эрэр эмээхсин, ... диэки эргиллэн көрөөт, хаһаангыттан эмэ өстөөбүн көрбүт курдук, дьэбидис гына түстэ».

- а) Огдооччуйа эмээхсин
- б) Баһыахтыыр Балбаара
- в) Хараанай
- г) Кэччэгэй Кэтириинэ

Задание 15.Уһулуччулаах учуонай, саха классик суруйааччыларын айар нэһилиэстибэлэрин иһин турууласпыт Г.П. Башарин “Саха үс реалиһа- сырдатааччыта” үлэтэ аан бастаан хас сыллаахха бэчээттэммитэй?

- а) 1940
- б) 1943
- в) 1944
- г) 1952

Задание 16.Саха бөлүһүгэ Д.С. Макаров “кинкиниир киэн халлаан, сир, киһи эргимтэлэрин саха хайдах көрөр, билэр-көрөр, быһаарсар этэй” диэн ыйытыыга олонхону чинчийэн киһини сөхтөрөр быһаарылары, билиилэри биэрбитэ. Астрономия үөрэбэр биллэр планеталар киэн куйаарга ханан баалларын, анал ааттаахтарын туһунан ырытан суруйбута. Дьэллэнэ диэн ханнык планетаны аатылларай?

- а) Кураан чолбоно
- б) Сэндэли
- в) Венера
- г) Мэндэнэ

Задание 17.А.Е. Кулаковскай тыл иччитин туһунан маннык суруйбут: “Человеческое слово имеет свое “иччи”. Сказанное слово превращается в вещь птичку, летит по назначению и пересказывает первоначальное слово. В сказках говорится, что “слово”, превратившись в молодого жеребца, летит в верхний мир распространять по всем небесам сказанное богатырем среднего мира, а в нижний мир спускается в образе ярого быка”. Тыл иччитин ким диэн ааттылларый?

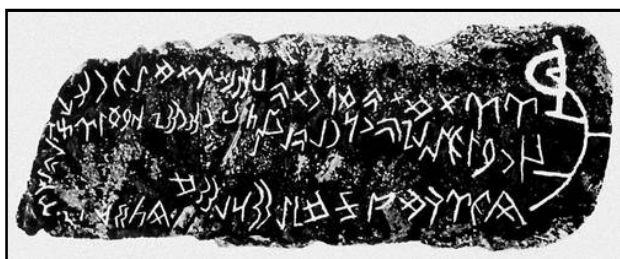
- а) Тойон Түһүмэл
- б) Ытык Чыбыстаан
- в) Чычыпкаан
- г) Дьиэрдэ Бахсыыла

Задание 18. Урукку кэмнэ булчут, айанныт бу сулуһунан сирдэтинэрэ, хайысхатын билэрэ. Кыһынны кэмнэ кизһээнни ас, кизһээнни уот, түүн үөһэ, халлаан сырдыыта, тын хатыыта буолбутун эмиэ бу сулуһунан билэллэрэ. Астрономияҕа “Большая Медведица” диэн ааттанар сулус сахалыы туох дэнэрий?

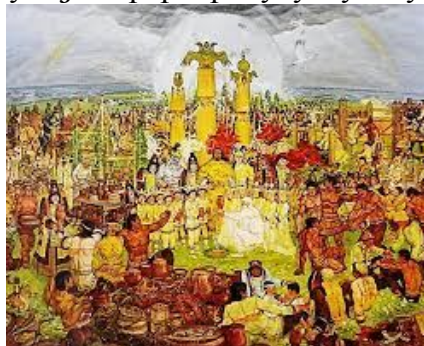
- а) Чолбон сулус
- б) Аранас сулус
- в) Тонус Аранас сулуһа
- г) Үргэл

Задание 19. Биһиги төрүттэрбит былыргы түүрдэртэн төрүттээхтэрэ, ураты суруктаахтара-бичиктээхтэрэ. Кинилэр түн былыргы олохторун ордук суолталаах көстүүлэрин таас хайа эниэлэригэр, эркинигэр, иһиккэ, туттар малга-салга бэлиэтээн кэбиспиттэрэ туоһулуур. Бу бэлиэ сурук туох диэн ааттанарый?

- а) Пиктографической сурук
- б) Ойуу-бичик суруга
- в) Рунической сурук
- г) Мэнэ сурук

Задание 20. Норуот муударанын, итэбэлин, олонхо дирин бөлөһүөпүйэтин ойуулуур-дьүһүннүүр ускуустубаҕа дьүһүйбүт худуоһунньук кимий?

- а) Тимофей Степанов
- б) Иван Попов
- в) Афанасий Осипов
- г) Андрей Чикачев

Үлэ 1 чааһын (А) уопсай баала: 40 баал.

Үлэ 2 чааһа (В)

Задание 1. Нууччалыгы тизкини сахалыгы тылбаастаа.

СКАКУН ЭЛЭМЭС

Уораан был мужчиной деятельным, был он здоров, крепок и не ленив, только и знал, что хлопотал по хозяйству, но богатства не нажил. Всякий раз спотыкался на чем-нибудь, допускал промашку. То не уследит за телком – и тот завалится в ясли, то в пору ледостава не позаботится пораньше загнать скотину во двор. Однажды уехал на свадьбу в соседний алас, и в это время, к несчастью, утонули три его коровы в ближнем озере, прямо около юрты. Озеро в аласе Мохсоголох большое, оно чернеет, словно огромный глаз с густыми ресницами – зеленым тальником. (И. Федосеев “Кто в тайге хозяин?”)

В соруудах (тылбаас) сыаналанар ирдэбилэ:

1. Тылбаас толорута – 5 б.
2. Тылбаас сөптөөбө, тизкис ис хоһоонун чуолкай биеэри – 5 б.
3. Тылын-өһүн баайа – 5 б.
4. Тыл-өс култууратын таһыма – 5 б.
5. Уус-уран кизэргэтии – 5 б.
6. Таба суруйуу, сурук бэлиэтин туруоруу – 5 б.

Соруудах уопсай баала: **30 баал.**

Үлэ 3 чааһа (С)

Задание 1.: Улуу Кыайыы 75 сылынан “Сэрии алдьархайа саха литературатыгар” диэн тиэмэбэ аахпыт айымньыларгар олобуран, эссетэ суруй.

С соруудах маннык ирдэбилинен сыаналанар:

1. Кээмэйэ 150 тылтан итэбэһэ суох буолуохтаах - 3 б.
2. Тиэмэни арыйыы, эссе ис хоһооно, жанрын ирдэбиллэрин тутуһуу - 5 б.
3. Литература теориятын билии, о.э. терминнэри, өйдөбүллэри сөпкө туттуу - 2 б.
4. Цитата, өс хоһоон, интэриэһинэй тэннэбили, айымньыттан быһа тардыыны туттуу - 2 б.
5. Ырытыы, түмүктээһин оруннааба, сөптөөбө - 5 б.
6. Суруйуу тутула (кириитэ, сүрүн чааһа, түмүгэ) - 3 б.
7. Үлэ суруллубут тыла тупсабайа, баайа, суруйуу истиилэ - 5 б.
8. Саха тылын суругун быраабылатын билии (синтаксис, морфология, орфография, пунктуация) - 5 б.

Соруудах уопсай баала - **30 б.**

А, В, С соруудахтар холбоон бааллара - 100 б.